

Sonkovits Árpád¹

Betekintés a jogfilozófiába – Anaximandrosztól Grotiusig

Bevezetés

Tanulmányomban a jogfejlődés filozófiai megközelítéséről, a jogtudomány gondolati paradigmáinak természetéről, különbözőségeiről és változásukról, egyes jogfilozófusok dogmatikus tevékenységeiről és azoknak hatásairól, különböző jogfilozófiai elméletekről kívánok értekezni, továbbá a jogfilozófiai fejlődéstörténetet értelmező későbbi írások tartalmáról, és nem utolsósorban igyekezetem számottevő említést végezni a morálfilozófiai értékek és a jogszabályok gyakorlati alkalmazása között esetenként húzódó éles feszültségről. Ezen tanulmány tartalmazni fogja a jogfilozófiai gondolkodók legnevesebb képviselőit, fontosabb írásos és elméleti tevékenységüket, a jogfilozófiai fejlődésről értekező későbbi jogászok és szakértők szavait, az általam választott témát érdemben bővíteni képes egyéb források információit, valamint szerény személyem igyekezetét értéket képviselő, releváns megállapítások, egyéni gondolatok és következtetések meghozatalára. Mindazonáltal ezen tanulmány nem célja a jogfilozófiai gondolkodók életpályáinak és munkásságuknak teljes, kimerítő részletességgel való bemutatása, vagy egyes államelméleti korszakok hiánymentes ismertetése, sokkal inkább kívánom értekezésemben azokat a megkerülhetetlenül lényeges eseményeket és pontokat kifejteni, amelyek úgy hiszem, érdemben képesek előre mozdítani a problémakör boncolását, valamint jelentőségükben pótolhatatlan ismeretanyagot képeznek a jogfilozófia fejlődésében. A tudás, amely dolgozatom tárgyát kiszolgálni igyekszik, átfogó és egyetemleges jellegű; elsajátítása bepillantást kölcsönöz az olvasónak az adott problémakörbe, de semmiképpen sem biztosítja a jogfilozófiát teljesen lefedő, mindenféle kiegészítést nélkülöző ismeretanyagot. Szerény véleményem szerint a jogtörténet gondolati köntösben való értelmezése nemcsak elengedhetetlen a jogászai professzió magasfokú műveléséhez, de olyan szemléletmóddal ruhazza fel birtokosát, amely elősegíti a jogrendszerek behatóbb megismerését, biztosítja kritikus gondolkodás tükrében a világ politikai paradigmáinak vizsgálatát, egyszóval olyan perspektívákkal gazdagítja a jog filozófiai értelmezőjét, amely lehetővé teszi a történelmi korok általános köz- és magánjogi berendezkedéseiket meghatározó ideológiák és paradigmák elemzését, valamint megadja a jogtudomány alapjait szolgáló szabályozások és axiómák értelmi mibenlétét. A fent említett elemek leginkább elméleti szemszögből kerülnek majd bemutatásra, ugyanakkor a tanulmány nem tagadhatja meg a pragmatikus elemek vizsgálatát. Jogosan merülhet fel az olvasóban a kérdés: Miért van egyáltalán szükség a jogra irányuló filozófiai vizsgálódásra? Hogyan kapcsolódhatnak bölcséleti gondolatok a joggyakorlás folyamatába? Melyek voltak azok az államelméleti szempontból legmeghatározóbb filozófusok, akiknek szellemi munkái a mai napig hatást gyakorolnak a jogfejlődésre? Nos, tanulmányomban ehhez hasonló kérdéseket fogok legjobb tudásomhoz mérten tisztes igyekezettel megválaszolni, de azt hiszem, ezen kérdéskörök komplexitásából adódhat, hogy a válaszadási tevékenységgel csupán nagyvonalúan járhatok el.

I. A jogfilozófia hajnala az ókor bölcséleti gondolkodásának tükrében

Mielőtt kifejteném, és ezzel a jogfilozófiai értekezésemnek kezdetét venném, kívánnám meghatározni, mit is érthetünk jogfilozófia alatt. A jogfilozófia nem más, mint „*a bölcséletnek az a része, amely az emberi közösségen belüli cselekvéssel, a kötelezettségek megalapozásával,*

---

¹ Joghallgató, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

*megjelenési formáival, jog és igazságosság viszonyával foglalkozik.*² Egyszóval a jogfilozófia nem önmagáért való tevékenység, hanem a jogéletet kiszolgáló, azt értelmező gondolati aktivitás, mely tiszta és logikus érvekkel vagy igazol egy adott jogszabályösszességet, vagy cáfol, de mindenféle képpen külső értelmezést csatol hozzá általában egy általános filozófiai álláspontra támaszkodva.³ Magában foglal lélelvi, fenomenológiai, antropológiai elemeket. A jogfilozófia feltételezi, hogy a rend a természetes erkölcsi normák és a törvényes szabályozások kettős ölelésében áll fenn, ekképp a jogfilozófia kihagyhatatlan fontosságú részét képezi két paradigma és a képviselőik között húzódó kontradikció: a jogpozitivizmus és a természetjogi gondolkodásmód, de ezen irányzatok értelméről a tanulmány későbbi soraiban kívánok szót ejteni.⁴

A görög filozófia, avagy a nyugati filozófia és civilizáció bölcsője szükségszerűen összekapcsolódik a jogelmélet gyökereivel, hiszen elválasztani egymástól a filozófiát és a jogértelmezési tevékenységet igen nehézkes feladat lenne a problémakörök egybeváágása miatt.⁵ Államelméleti és politikafilozófiai kiindulópontként kell megemlítenünk az antik demokráciát, ekképpen a jogfilozófia fejlődését is a görög politikafilozófia legnevesebb gondolkodóival és kérdéseivel vagyok köteles kezdeni. A preszókratikus görög filozófiát (Kr.e 6-5. század) megalapozó bölcselők a milétoszi filozófusok voltak. *Arisztotelész* a korai filozófusokat természetkutatóknak (*phüsziológosz*) nevezte, hiszen érdeklődésük tárgyát a világmindenség megismerése, annak keletkezése, a benne végbemenő változások, a fennálló rend és az arról hiteles ismeretek szerzése képezte. Minden dolog princípiumát kutatva az anyagi okot adják meg, amelyből a világ dolgai állnak, születnek és amelybe pusztulnak, és amely állandó természetét a legkülönbélebb változások esetén is megőrzi. Ez az anyagi ok az úgynevezett *arkhé*, amely a világ dolgainak szubsztanciális jellegét adja. A milétoszi filozófusok közül *Anaximandrosz* volt az első, aki írásos formában rögzítette gondolatait. Elmélete szerint, ha a társadalmi együttélést szemléljük, akkor a társadalmi együttélés jogszabályainak értelmezésében kulcsfontosságú szerepet töltenek be a természetben megfigyelhető törvényszerűségek, melyek minden élőlényre, köztük az emberre is kihatnak. Álláspontja szerint a természet valamennyi eleme a földi működése során köteles eleget tenni a természet egyéb elemeivel való harmonikus és békés összhang feltételének, elpusztulásukkor pedig megmérettetnek az egymás kárára elkövetett, más természeti létezőket sérelmező ténykedésük mértékében, mely maga után von megfelelő büntetést és hátrányt⁶ („*Amikből keletkeznek a dolgok, azokba történik a pusztulásuk is* »szükségszerűen; mert büntetést és jóvátételt fizetnek egymásnak jogtalanokodásaikért az idő elrendelése szerint.”).

A preszókratikus filozófia következő képviselőjeként Hérakleitoszt emelném ki. Hérakleitosz Anaximandrosszal ellentétben már a közösségi életet szabályozó törvények eredetét igyekezett vizsgálni a görög városállamokban. Elmélete szerint létezik egy örökké létező, a világmindenséget szabályozó, átható kozmikus, vezérlő értelem (*logosz*), melyből a tapasztalati valóság minden eleme ered, ebből következően az emberi sokaság életét meghatározó törvények és jogszabályok is. A tapasztalati valóságot, a földi világot egy állandóan változó, képlékeny jelenségként fogalmazza meg, melynek értelmet a változatlan *logosz* ad. A szókratész utáni filozófusok, Platón és Arisztotelész ezt a gondolatot vitték tovább. Alfred North Whitehead (1861-1947.) angol származású amerikai filozófus szerint: „*Az európai filozófiai tradíciót a legbiztonságosabban úgy írhatnánk le általánosan, hogy az egy sor*

² DIÓS ISTVÁN - VICZIÁN JÁNOS (SZERK.): *Magyar Katolikus Lexikon* 5. Szent István Társulat. Budapest, 2000. LThK VIII:1054. - ERDŐ 1991:37.

³ MELKEVIK BJARNE- PAKSY MATÉ: A jog filozófiai elgondolása. (2018). *Pro Futuro*, 8(1), 11-22. <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2018/1/4515>

⁴ DIÓS – VICZIÁN 2000

⁵ FÉZER TAMÁS: A természetjogi gondolkodás fejlődése és hatása a személyiségi jogi elméletekre. *Jogelméleti Szemle*. 2004/3. 2.p.

⁶ SZABÓ MIKLÓS (SZERK.): *Fejezetek a jogbölcséleti gondolkodás történetéből*. Bíbor Kiadó. Miskolc, 1999. 4.p.

*Platónhoz fűzött lábjegyzetből áll össze.*⁷ Álláspontja méltánytalannak hathat számos más filozófusra nézve, ha azonban visszatekintünk Platón hatalmas életművére, észrevehetjük, hogy az általa boncolgatott kérdések áthatják a mai napok gondolati tevékenységeit, és jelen esetben a jogfilozófiai fejlődés további állomásait is.

Platón (Kr.e. 427-347.) Szókratész tanítványaként mestere tanait használta fel saját filozófiai nézeteinek megalkotására. Az athéni filozófus műveinek bemutatására talán egy egész, különálló tanulmányt is lehetne szentelni, de jelen értekezésembe csupán az *Állam* (*Politeia*) című alkotását emelném be, melyben Platón metafizikai, lélekképző, etikai és politikai nézeteit összegzi.⁸ Ezen munkáját a Törvények (*Nomoi*) egészíti ki. Úgy vallott a jogról, hogy elsődleges az igazságosság, és a közösségi cselekvés rendjét valósítja meg. Platón nem a valóságosan létező görög poliszok gyakorlati működése, hanem egy általa feltételezett ideális állam működése köré építette államelméleti gondolatait, melyben a mestere tanításában a saját ideatana is megvalósul. Platón szorgalmazta elméleteinek gyakorlati kivitelezését, ugyanis hitt abban, ha ezen tanokat a korabeli görög városállamok politikája képes lenne átmenetni a praktikumba, akkor létrejöhetne egy olyan eszményi állam, melyben minden polgár rendeltetésének és képességeinek legmegfelelőbb tevékenységi kört szolgált volna ki, így az állam fejlődését minden egyes polgára lehetőségeihez és képességeihez mérten a lehető legnagyobb határfokban tudta volna biztosítani. Elméletének legfőbb pontjai a következők voltak. Platón akképp fogalmazott, hogy állam akkor jön létre, mikor egy bizonyos emberközösség tagjai közül valaki már önerőből, saját munkájából képtelen magát eltartani, és mások munkájára, segítségére szorul. Az így kialakuló állam ezen keletkezett szükségletek ellátásának érdekében az azt alkotó embereket munkamegosztás révén elkülöníti. Működését hasznossági szempontok vezérlik. Ez az egyesülés viszont Platón szerint olyan, akár a *disznók poliszja*, amely kifejezés arra utal, hogy nincs benne semmi humánus, hisz ilyen társulást az együttműködésre és nagy szervezethez kialakítására képes állatok (méhek, hangyák) is képesek létrehozni. Az ehhez hasonlatos emberek pedig csupán önös érdekeiket tartanak szem előtt, és arra, hogy a közösség javára is tevékenykedjenek, csak kényszerítő jellegű szankciók lennének képesek ösztökélni őket. Azonban a társadalom többségét egy jogszabály betartására sosem lehet kényszeríteni, hisz az ilyen jellegű törvények csak akkor bizonyulnak eredményesnek, ha a közösség többsége betartja a szabályokat és maximum csak egy kisebb réteg jogkövető magatartását kell szankciókkal kikényszeríteni. Továbbá a szükségleteken alapuló társadalom a folyamatosan bővülő igények miatt Platón szerint egy idő után *lázos állapotba* (*státisz*) kerül, és az öncélú viszálykodás miatt felbomlik.⁹ Ezért Platón úgy gondolta, a társadalomnak valami materiális javakon túlmutató dologra, egyfajta eszményre kell, hogy épüljön ahhoz, hogy a szükségletek jelentkezésének ellenére is hosszú távon fennmaradjon. Itt inkorporálódik Platón ideatana, mely kimondja, hogy az eszme, melyre az állam épülni fog, az az igazságosság lesz, amely transzcendens, változatlan és tökéletes értékét a jó ideájából fogja nyerni. Az ideális államban pedig annak érdekében, hogy a hatékonyság az igazságosság védpajzsa alatt működhessen, minden állampolgárnak azt a feladatot kell ellátnia, amelyre természeténél fogva és képességeihez mérten a legalkalmasabb. háromfelé különítette el az állam polgárait: földművesek, kézművesek, kereskedők – örök (katonák) – filozófusok. Az első meghatározott csoport feladata az anyagi javak előállításának és a kereskedelem, a második az állam fegyveres erővel való védelme, míg a filozófusok feladata az állam irányítása és a törvények alkotása lett volna. A munkamegosztásban szerepeltetett három csoport elkülönülése párhuzamba állítható a három lélekrésszel (a különböző társadalmi csoportba tartozó egyéneket lelkük különböző részei vezérlik). Az első csoport erényei a mértékletesség, ezért lélekrészük ösztönös, vas. Az örök erénye a bátorság, ezért az ő lélekrészük indulatos, bronz. A filozófusok

⁷ ALFRED NORTH WHITEHEAD: *Process and Reality*. Free Press. New York, 1979. 39. p.

⁸ BOROS GÁBOR: *Filozófia*. Akadémia Kiadó. Budapest, 2016.

⁹ EGRESI KATALIN et al.: *Államelmélet*. SZE DF ÁJK Jogelméleti Tanszék. Győr, 2016.

erénye a bölcsesség, így az ő lélekrészük gondolkodó, arany. Az állandó válság eszerint csak akkor kerülhető el, ha a vezetők, mint filozófusok a tökéletes létezők világában megpillantják a jót, mint törvényadók előírják annak követését és érvényesítik azt az örök segítségével.

Említést kell tennem még arról is, hogy az ideális államban Platón nagy hangsúlyt fektetett a nevelésre is, ugyanis a filozófusok ötven éves korukig tartó képzés után dönthettek volna csak arról, hogy kívánnak-e az állam irányításában részt venni. Platón államelméleti bölcséletének a gyakorlatba való átmenete problémákba ütközött, ugyanis az egykor virágzó athéni városállam egy válsághelyzet (peloponnészoszi háború, harminc zsarnok uralma stb.) küszöbén állt, mely befolyásolta a gazdasági életet és a politikát is, továbbá művei kapcsán megvádolták az athéniak azzal, hogy kasztrendszerrel kíván létrehozni. A leglényegesebb buktató viszont maga az emberi természet volt, az emberi egyediség, mely az érzéki szabadságra való vágyakozásában az önmagának teret kereső birtoklásvágygyal párosul ezért a rend, melyet az *Állam* megfogalmaz sosem valósulhatott meg. Az utókor, mint utópiára tekint az elképzelésre. Arisztotelészt (Kr.e. 384-322.), Platón legkiemelkedőbb tanítványát a filozófiatörténet rendszeralkotó gondolkodóként tartja számon. Úgy gondolta, az emberi életet alapvetően meghatározó két filozófiai ágazat az etika és a politika, valamint ezen két ágazat egyesülése. Számos munkája közül jogfilozófiai értelemben kiemelkedik a nyolckötetes *Politika* című írása, mely a *Nikomakhoszi etika* című művének közvetlen folytatása.¹⁰

A *Politikában* a városállam felépítésével, az állam és az állampolgárok viszonyával, valamint a helyes és helytelen kormányzati formákkal foglalkozik.¹¹ Elmélete szerint a polisz természetes képződmény, szabad emberek organikus egyesülése. Ezen gondolat teremti meg a későbbiekben kifejtésre kerülő természetes jogi szemléletmód alapjait. Elmélete szerint az ember *zoón politikon* (társas lény). „Az ember természettől fogva államalkotó lény, amit társulásra való hajlama, a beszéd képessége és morális érzéke is mutat.”¹² A városállam legkisebb egységét szerinte a családok alkotják, melynek alapvető feladatául állapítja meg a háztartás mikroközössége számára a mindennapi megélhetés biztosítását és az utódok nevelését. A családok faluközösségekbe tömörülnek, mely már részben túlmutat az egyéni szükségleteken. Több faluból álló, önfenntartásra képes közösségekből alakul ki az városállam. „Arisztotelész gyakran a természetfilozófiában és a metafizikában is használatos négy ok sémájával elemzi a poliszt: a városállam anyaga a lakosság és a földterület, formája az alkotmány, hatóoka a törvényhozó, az alkotmány szerzője, valamint a politikusok, akik részt vesznek a kormányzásban, célja pedig a boldogság, melynek elérése módját az alkotmány szabja meg. Az alkotmány olyan szerepet tölt be az államban, mint a lélek az élőlényben.”¹³ A városállam jellegét pedig akképp lehetne legáltalában megfogalmazni, mint egy „önmagának elégséges (autark) egység”¹⁴ Arisztotelész szerint a polisz feladata magában foglalni és túlmutatni az egyéni szükségleteken, és biztosítva azt megteremteni azon egyénekből és egyének közösségéből álló társadalmat, amelynek célja a boldogság (*eudaimonia*) elérése, melyből, mivel azt a közösség biztosítja, a közösség tagjai együttesen, egyetemesen részesülnek. Így megállapítja, hogy az állam funkciójából adódóan az egyéni természet felett áll, és tudatában szabad csak az államot szemlélni.¹⁵ Arisztotelész a *Politika* harmadik kötetében arra is igyekszik kitérni, kit tekint polgárnak. Gondolata szerint azt, aki részt vesz a polisz közügyeinek intézésében, a népgyűléseken és a törvénykezésben.¹⁶ Önmagában attól, hogy egy férfi egész életében Athénban él, nem válik automatikusan polgárrá, ez csupán egy

¹⁰ BOROS 2016

¹¹ ÁRON LÁSZLÓ et al.: *Filozófia középiskolásoknak*. Áron Kiadó. Budapest, 2008. 29. p.

¹² BOROS 2016.

¹³ BOROS 2016.

¹⁴ BOROS 2016.

¹⁵ BOROS 2016.

¹⁶ ÁRON et al.2008. 29. p.

előfeltétele annak, hogy valakiből teljes jogú athéni polgár válhasson. Az államformák megvalósulásában Arisztotelész különbséget tesz, és három csoportot alakít ki. Erre a következtetésre azután jutott, miután tanítványaival mintegy százötven görög polisz alkotmányát tanulmányozták. Aszerint határolja el egymástól az államformákat, hogy az államhatalom sokak vagy kevesek kezén összpontosul. Megkülönbözteti egymástól helyes és helytelen formáit az államhatalom gyakorlásának. A helyes formába tartozik a királyság, ahol a monarcha a közösség érdekeit tartja szem előtt és azok szerint kormányoz. Ide sorolja még az arisztokráciát, ahol elmélete szerint a polisz legkiválóbb politikusai gyakorolják a hatalmat és a városállam közösségének érdekeit helyezik előtérbe.

Nem utolsó sorban itt említi meg a *politeia* fogalmát is, ahol a nép a közjó szellemében gyakorol hatalmat. A helytelen hatalomgyakorlási formák pedig az imént említett közjogi berendezkedések eltúlzott formája, ahol a közösség érdekeit az egyéni érvényesülés és az önérdek árnyékolja be. Ide tartozik Arisztotelész szerint a *türannisz*, ahol a hatalmat egy zsarnok egyeduralkodó tartja fenn. Az *oligarchia* egy politikailag kiváltságos kis közösség uralma a többség felett, Arisztotelész úgy fogalmaz, hogy a vagyonosok hatalma a démosz felett. Továbbá ebbe a helytelen kategóriába sorolja a demokráciát is, ahol úgy gondolta, a demokrácia intézményrendszere által eltartott vagyontalan, megvezethető csöcselék gyakorolná a hatalmat a szakértelem felett, ami természetesen már akkor is kisebbséget képezett. „*Aki tehát azt kívánja, hogy a törvény legyen a vezető, az szerintem azt kívánja, hogy egyedül az Isten és az ész kormányozzák az államot; aki pedig az embert kívánja vezetőül, az az állatot is hozzájuk veszi, mert a vágy ilyen, és az indulat megrontja még a kiváló férfiakat is, ha vezetők.*”¹⁷ Ezen gondolat alapján Arisztotelész a törvényeket az emberi jellem visszás és részre hajló tulajdonságaitól mentes, tiszta és racionális természetű erőnek tekintette. Bár joggal merülhet az olvasott sorok után fel kérdésként az olvasóban, hogy akkor *ki őrzi az őrzőket*, és erre a kérdésre Arisztotelész úgy felel, ha a törvény önmagában képtelen megvalósítani az állampolgárok helyes magatartását, akkor a törvényalkotó ezen célzattal tehet lépéseket a jogkövetés kikényszeríthetőségére.¹⁸

1. táblázat Helyes és helytelen államformák Arisztotelész elmélete szerint¹⁹

Helyes alkotmányformák	Helytelen alkotmányformák
királyság (a közösség érdekeit tartja szem előtt)	<i>türannisz</i> (zsarnokság, az egyeduralkodó érdekéért van)
<i>arisztokrácia</i> (a legjobbak uralma, a városállam és tagjainak érdekeit helyezi előtérbe)	<i>oligarchia</i> (a vagyonosok uralma)
<i>politeia</i> (a nép gyakorolja a hatalmat a közjó érdekében)	<i>demokrácia</i> (a vagyontalanok uralma)

Helyes és helytelen államformák Arisztotelész elmélete szerint

Az ókori bölcséleti gondolkodás államelméleti vonatkoztatásában köteles vagyok néhány gondolatot ejteni a római jogfilozófia legfényesebb csillagáról is. *Marcus Tullius Cicero* (Kr. e. 106-43.) politikai gondolkodásában erős alapokat képeztek a görög elődök által megfogalmazott tanok. A római népre jellemző gyakorlati és pragmatikus jogi gondolkozásmód alól Cicero sem volt kivétel, az ő munkáit leszámítva a római politikafilozófiáról csupán néhány töredékesen fennmaradt mű említhető meg. Főbb művei közé tartozott *A szónokról* (*De Oratore...*), *Az államról* (*De re publica*), és *A törvényekről* (*De legibus*) című írása. Ezen

¹⁷ ARISZTOTELÉSZ: *Politika*

¹⁸ EGRESI et al.: 2016. 29. p.

munkák azért is bírtak megkerülhetetlen jelentőséggel, mert miképp erős inspirációt jelentett számára plátón és későbbi sztoikus filozófusok munkája, kijelenthető, hogy az antik görög politikai és filozófiai bölcséletét latin nyelvre „adaptálta”. Ő is a természetjogi gondolkozásmód híve volt, és erre alapozta a törvényről és jogszabályokról alkotott nézeteit is. Úgy vélte, csak az a törvény lehet valóban legitim, mely az emberi ész alapjain nyugszik, racionális és logikus jellegű, így a természet rendjébe belehelyezhető és harmóniáját képes fenntartani. Úgy vélte, a természetjog örök és változatlan, és minden nép számára kötelező hatású. Így vallotta, hogy az állam autoritása csakis a természetjogból ered, és az így alkotott jogszabályok az adott birodalom területén tartózkodó minden embert köteleznek. Azon állam válhat jogállammá, melynek törvényei ezen elméletben taglalt tanokhoz hasonlatos és eleget tesz a természetjogi szabályoknak és a józan ész racionalitásának. Azon állam jogszabályait, melynek törvényei jogszerűtlenek, illegitim képződménynek tekintette, és az állampolgárok számára nézeteiben képviselte a törvénytelen kormányzattal szembeni ellenállás jogát. Államelméletében úgy gondolta, az állam mindenek előtt morális közösség, és az ebben társuló minden ember közös tulajdonának tekinthető (*res populi/res publica*). A legmegfelelőbb államformának az egymást ellensúlyozó intézményekkel rendelkező, különböző államhatalmi formákra jellemző tulajdonságjegyeket vegyítő, Római Birodalomban tapasztalt kormányzást gondolta, nem oly nagy meglepetésünkre. Cicero államelméleti gondolatait pedig talán a következő idézet summázná kivételesen szépen: „*A haza üdve (salus rei publicae) a legfőbb törvény!*”.

II. A középkori keresztény politikafilozófia főbb elemei

A középkori filozófiát áthatotta a vallás, és a bölcselek vizsgálódásának középpontjába a kereszténység tanainak értelmezése, a görög filozófia által megalapozott problémakörök kibővítése, és nem utolsósorban a világ, a társadalom és Isten közös kapcsolódása került, így államelméleti szempontból kevésbé gazdag a középkor tevékenysége, mint más koroké. A hatalomgyakorlás kérdését az egyházi (*sacerdotium*) és a világi hatalom (*regnum*) versengése határozta meg, miközben a szuverenitás forrásaként kevésbé a népet, sokkal inkább magát az egyetlen keresztény Istent nevezték meg. Viszont elengedhetetlennek tartok megemlíteni néhány alapvető információt, mielőtt szót ejtenék a középkori jogfilozófia két legkiemelkedőbb képviselőjéről. A középkori filozófia filozófiatörténeti szempontból jelentősen hosszabb időt ölel fel, mint a történelmi értelemben vett középkor. A kereszténység megjelenése megágyazott újabb bölcseseteknek, melyek szükségsszerűvé tették az új perspektívák megszületését. A keresztény egyetlen Isten és a kereszténység tanításai karöltve a korábbi görög filozófia platóni és arisztotelészi hagyatékával segítettek lefektetni azon gondolkodás alappilléreit, melyekre aztán tanulmányomban említésre kerülő nevesebb középkori filozófusok is építeni tudtak. A középkori gondolkodók úgy vélték, a természeti törvények egyedül Isten munkájának folyamányai.²⁰ Szent Ágoston, a patrisztika korában alkotott filozófus, (Hippó püspöke Róma hanyatlásának időszakában, 353-430.) polgári nevén Aurelius Augustinus is ezt a vonalat követte. Vizsgálódásának középpontjában a hívő ember és Isten kapcsolata állt, melyet főműve, *De Civitas Dei* (Isten városáról) is tükröz. Az államról alkotott felfogását nagy mértékben befolyásolta a történelemfilozófia, melynek nyomán az emberiség fejlődését egy lineáris szakaszon képzelel el, melyen végighaladva abszolút pontokhoz juthatunk. Ezen állomásokat, a teremtést és az utolsó ítéletet Szent Ágoston szerint a *Civitas Dei* (Isten városa) és *Civitas Terrena* (földi város, más fordításokban *Civitas Diaboli*, azaz sátáni város) szembenállása határozza meg.²¹ Ez utóbbi a bukottak állama, hanyatlásra van ítélve. Elmélete szerint az ember eredendően bűnös természete fegyelmezést szükségesel, és ezt elégíti ki az állam a maga rossz, de szükségszerű intézményrendszerével. Úgy vallotta, Isten az emberek birtokába bocsátotta

²⁰ FÉZER 2004, 3.p.

²¹ EGRESI et al. 2016, 33. p.

örök, megkérdőjelezhetetlen és megváltoztathatatlan törvényeit (*lex aeterna*), ami mindenkit kötelez. Ezt tükrözi a Biblia, és ezt képezi le a természetjog, (*lex naturalis*) mely megvalósítja Isten örökös törvényeit, harmóniát alkot, és ezen rendet senki rendellenes vagy ártó szándékú magatartása meg nem zavarhatja.

Ezen hierarchia legalsó fokán az emberi törvények (*lex humanis*) helyezkednek el, melyet az uralkodó, tiszteletben tartva a fent említett két törvényt, a közjó és az igazságosság megvalósulásának érdekében hoz. Elméletében Arisztotelész organikus államképével is szembemegy, ugyanis „*az emberek a bűnbeesés előtti ártatlanság állapotában szabad, egyenlő és társas lények voltak, akik az összes javak közös használatát élvezték; a bűnbeesés következményeként azonban az emberi társadalmakon az erőszak, a viszálykodás és az egyenlőtlenség lett úrrá*”²² Így jött létre Ágoston szerint a magántulajdon, ennek megállapodásán az állam és annak törvényei, melyet a bűnbeesésből következett. továbbá vallja, hogy az erényeknek megfelelő működést kell tanúsítania az embereknek az államban, ha lehetőségük van rá, a gazdagoknak meg kell segíteniük a szegényeket, az árut igazságos áron szabad csak értékesíteni, valamint a kölcsön után nem szabad kamatot felszámolni. Így, az állam feladatául nem tűz ki egyéb célt, mint a béke és biztonság fenntartását. Ez alapján Ágoston három egységre osztja be az állami igazgatást, melyet az igazság fénye alatt értelmez: parancsolás, gondoskodás és tanácsolás. Úgy vélte, igazságosság nélkül az állam vezetői csak kizsákmányolják a polgárokat és anyagi hasznot húznak a népből. Szent Ágoston további említésre méltó gondolata a háborúról, mint szükséges rosszról volt. Elmélete szerint a háború maga visszas tevékenység, de annak érdekében, hogy az Istennek tetsző magatartást az emberek kövessék, az erkölcstelen és gonosz emberi folyamatokat pedig visszaigyekezzenek szorítani, szükségképpen igénybe vehető szankcionális eszközként tartotta számon. Ezen gondolat alapján a háború nemcsak igazolást nyerhetne egyes esetekben, de igazolhatóvá is válhatna, miképp az igazságos háborúk jogtalanságokat torolnak meg. Ezen fogalom alapján egy háborúnak legalább védekező jellegűnek, de legfőképp jogsérelemre irányuló helyrehozatali indíttatásának kellett lennie.

A középkor (skolasztika) másik kiemelkedő bölcseleje Aquinói Szent Tamás volt, akinek politikafilozófiai munkásságáról kell, hogy néhány szóban értekezzen. Aquinói Szent Tamás lényegében Szent Ágoston munkáját mélyítette el és egészítette ki az államelméletben. Főműve a *Summa Theologiae* nevet viselte, melyben igyekezte a tudományokat a vallással, a racionalitást a hittel összebékíteni. Megfogalmazta, hogy a mindenségnek, melyet Isten alkotott, sajátos rendje van, és az emberi és természeti törvények a világban gyakorlatilag Isten munkáját tükrözik és erősítik. Tamás gondolati tevékenységében Arisztotelész gondolatai tükröződnek, így az államelméleti kérdésekben is az athéni filozófus munkája tükröződhet vissza. Tamás hitt az ember *zoón politikon* jellegében, és gondolta, hogy a közösségi jogi normákat az állam teremti meg. Az állam elmélete szerint a teremtett mindenség része, így végsősoron Isten az, ki a teremtett világnak és a benne helyet foglaló minden elemének értelmet és célt ad a kozmikus renddel, amit alkotott, (teleológikus istenérv) így az államhatalom és az általuk létrehozott jogszabályok Istennek tartoznak felelősséggel, hisz az uralkodók is tőle kapják a hatalmukat. Az emberi jellem legfontosabb ismérveinek a társas jelleget, a jóra való törekvést és az értelmes létet tartja. Miképp az ember képességeit a természettől, Istentől kapja, így értelmes volta révén képes megállapítani, hogy a boldogabb és hasznosabb élethez szüksége van a társadalmi egyesülésre, és csak ebben lehetséges az értelmi földi működése, hisz képességei végesek és mások által kiegészítésre szorulnak, ebben valósul meg az állam gondviselő természete. Az állam feladatául Ágostonhoz hasonlóan ő is a közösségi jólét megteremtését és az emberi jellem kiteljesedésének a biztosítását tűzi ki feladatul, hogy az

---

²² U.o.

ember céljaiban és földi működésében Istenhez váljon hasonlatossá.²³ Ettől függetlenül Tamás igyekezett hangsúlyozni, hogy az állampolgároknak csupán addig kell az állam jogszabályainak eleget tenniük, ameddig az állam jogszerű és a közjó (*bonum commune*) érdekeit szolgáló jellege fennáll. Amennyiben ez megtörik, és a többség érdekei az államhatalmat gyakorló kisebb közösség önös érdekeinek az oltárán feláldoztatik, úgy az állampolgárok felléphetnek az államhatalommal szemben, ha az a kormányzást jogszerűtlenül kezdi el gyakorolni. Az igazságosság eszméje mind az államot, mind az embereket át kell hassa. „*Az igazságosság az a készség, amellyel valaki állandó és szüntelen akarattal megadja mindenkinek azt, amihez joga van*”²⁴. Aquinói Szent Tamás megismételte Arisztotelész szemléletét a helyes és helytelen államformákról, de kiegészítette annyival, hogy rendes, valódi államnak ő már a nagy testületi államot (*provincia*) tekintette, hisz csak az rendelkezett valóban akkora haderóval, hogy képes legyen önmagát megvédeni a kívülről érkező, az államot érintő jogsérelmekről. Optimális államformának a monarchiát tartotta, mert véleménye szerint csak ez képes megteremteni a belső békés működést.

III. A reneszánsz kor politikai gondolkozása

A reneszánsz fogalmát leginkább a középkor kultúráját az újkorral összekötő kulturális mozgalomként, tudományos forradalomként és egyfajta paradigmaváltásként lehetne leginkább megragadni, mely nemcsak a kor szellemi tevékenységét határozta meg, de művészettörténeti korszakot is alkotott.²⁵ A reneszánsz, mint fogalom újjászületést (francia *renaissance* szóból ered) takar, a klasszikus görög és római idők gondolkodásának, kultúrájának és művészetének újbóli felvirágoztatását, felfedezését hordozza magában. E korszakot nagy mértékben áthatotta a humanizmus, vagyis az emberközpontúság. Ez a szemléletmód ágyazott meg a legkiemelkedőbb szellemi és művészeti termékeknek, amiket ma is kivételes rajongással csodálunk.

A reneszánsz egyik legkiemelkedőbb bölcselője, kinek tevékenysége államelméleti szempontból is jelentős volt, nem volt más, mint a firenzei származású író, filozófus és köztársaságpárti politikus, *Niccolò Machiavelli*. Felismerte, hogy a természet működése voltaképpen ciklikusan ismétlődik, így szabályszerű, következőképpen az immanens világban ahogyan a természet, úgy különböző eljárások alapján az emberi viselkedés és magatartás is szabályszerűségek alapján megismerhető és leírható. A történelemben is felismert ismétlődő motívumokat, (forradalmak, háborúk stb.) és ezen egyes esetek konkrét tényállásaiból általánosságokra következtetett (indukció). Főművének gondolatvilágában, mely *A fejedelem (Il principe)* címet viseli, az emberi gyarlóságot és esendőséget vizsgálva igyekezett elválasztani a korábbi politikai gondolkodók által is oly sokat kutatott ideális államok és utópisztikus társadalmak kérdéskörét a valóságban megvalósuló realizisztikus államhatalmi jelenségektől, valamint a történelem során ciklikus jelleggel előforduló politikai problémák megoldására irányuló helyes emberi magatartást feltárni. Nem egy elképzelt állam ideális törvényeit igyekszik görcső alá venni, hanem egy valóságos, reális állam vezetői számára kíván írásával útmutatást adni, hogy milyen alapelveket követve alakíthatja államát egy vezető optimálisan. Művét egy olyan állam létrehozatalának igénye ihlette, mely képes lett volna az adott korban széttagolt Itália egyesítésére, és ezzel a modern állam fogalmának megalkotására. Ezen célból *A fejedelem* uralkodóknak és államfőknek szánt intelmek, tanácsok és gondolatok jegyzéke, mely egy erőskezű uralkodó feltétele alatt erős és életképes államot valószínűsít. Így a mű a maga jellegét tekintve egyfajta *királytükör*, mely gyakorlati kézikönyvként funkcionált

²³ EGRESI et al.: 36. P.

²⁴ AQUINÓI SZENT TAMÁS

²⁵ *Reneszánsz*. (2023. november 11). Wikipédia. Retrieved 2023. november 11. 12:47 from <https://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=Renesz%C3%A1nsz&oldid=26592498>.

azzal a célzattal, hogy rávegye az uralkodókat a hatalom gyakorlásának legmegfelelőbb módjára. Maga a könyv az egyeduralom különböző fajtáit, az uralkodó/fejedelem szükséges magatartásformáit, illetve az államban uralkodó belső harmónia megtartását és egyben az uralkodó uralmon maradását leginkább biztosító szankciókat, törvényszerűségeket és egyéb fortélyos módszereket tartalmazza. Mindezzel Machiavellinek célja az volt, hogy egy, a gondolataiban osztozó uralkodó személyében képes legyen Itália számára biztosítani egy olyan politikai erőt, mely kiszorítja a hódító szándékú egyéb népeket a térségből, megteremti nemcsak a területi egységet, de az államon belüli rendet és fegyelmet, amely megágyaz a stabil, békés polgári fejlődésnek. Machiavelli úgy vélte, ahhoz, hogy a *fejedelem* képes legyen fenntartani hosszabb távon uralmát és egy az ő rezsimét támogató, az általa kialakított politikát egységben képviselő nemzetet legyen képes alkotni, ahhoz meghatározott tulajdonságokat és sajátos eszközöket kell magáévá tenni, ugyanakkor a fejedelemhez feltétel nélkül hűséges, a közvetlen alárendeltségébe tartozó haderőt is kulcsfontosságúnak tekintette ahhoz, hogy egy államnak erős törvényei legyenek, de megjegyzi, hogy a nép morálisan a fejedelem fölött áll, és alkalmas a szabadság védelmére is. „*És mert elképzelhetetlen, hogy jó törvényeket találjunk ott, ahol nincs jó haderő, ahol pedig jó a hadsereg, szükségszerűen a törvények is jók: ezért [...] csak a haderőről fogok szólni*”²⁶. A személyes értékeket összefoglaló néven *virtusnak* (*virtu*) nevezi, melyek a jó uralkodáshoz elengedhetetlenül szükségesnek bizonyuló *uralkodói erények*. Ezen erények közül a legfontosabb az, hogy a fejedelem a politikai döntéshozatal helyes idejét és megfelelő módját képes legyen meghatározni. Másképp fogalmazva a *virtu* leírható a szerencse megragadásával, a körülményekhez (*fortuna*) való alkalmazkodással és egy adott probléma megoldására való helyes módszer alkalmazásával.

Főművében úgy teszi fel a kérdést, hogy mikor legyen egy uralkodó erkölcsös, hogy jó uralkodónak látszon. Hisz Machiavelli elmélete szerint a fejedelemnek nem szükséges mindenképp erkölcsösen, nemesnek, vagy jóindulatúnak mutatkoznia, elég ezen tulajdonságok látszatát kelteni, hogyha ezzel az uralkodó elősegíti a tökéletesebb állami működést és a fejlődés megerősödését. Példának okáért a fejedelem hatékony eszköze lehet a szőszegés, de csak akkor, ha fenn tudja tartani az igazmondás látszatát. Machiavelli úgy hitte, a fejedelemnek szükséges, hogy hatalmának megóvása érdekében tanuljon meg rossznak lenni, és ezt a szükségesnek megfelelően gyakorolja. „*Győzzön tehát a fejedelem, és tartsa fenn hatalmát, s eszközeit tiszteletre méltónak fogják ítélni, és mindenki csak dicsérni fogja; mert a tömeg csak a látszat s az eredmények után megy.*”²⁷ Egyúttal *A fejedelemről* az is megállapítható, hogy egy eszköz erkölcsi elítélhetősége nem változtat a politikai természetén, melyet a cél szempontjából vett sikeressége szab meg. A firenzei filozófus az utókor számára a köztudat szerves részeként ismert, talán a jogfilozófia történetében az egyik leggyakrabban hivatkozott szállóigét hagyta: „*A cél szentesíti az eszközt.*” Bár Machiavelli sosem mondott ilyet, és kinyilatkoztatásaiban sosem igyekezett arra utalni, hogy a nemes cél oltára előtt bármilyen alantas, visszautasítandó, erkölcstelen módszer igazolódik, mégis az őt követő századok a munkájából önkényesen következtettek egy olyan értelemre, amit a szerző sosem igazolt volna, mégis főművének konklúziójaként tartják számon a mai napig sokan. Munkássága azért terjedt el igen gyorsan, rövid időn belül, mert a későbbi abszolutista hatalmak és törekvések kivétel nélkül Machiavelli gondolataiból helytelenül kivont nézetből indultak ki, és úgy gondolták, ha igazolják saját elméletüket saját morális viszonyrendszerük előtt, és megállapodtak abban, hogy céljaik végérvényesen jónak minősülnek, ezen célok elérése érdekében minden más szükséges rossznak minősül, így szabadon elkövethetőek egy nemes eszme védpajza alatt. Ezzel végtére is igazolódott Machiavelli gondolata az emberi természetről, melyet már főművének megírása előtt is hirdetett. Úgy hitte, az ember jelleméből fakadóan rossz, és ekképp tevékenykedik mindaddig, míg a szükség, vagy egyéb kőgens természet nem kényszeríti őt az ellenkezőjére.

²⁶ NICCOLÓ MACHIAVELLI: *A fejedelem*. Trubadúr Könyvek Kiadó Kft. 2022. 12. fejt.

²⁷ MACHIAVELLI, 2022.

„Az emberekről ugyanis általában elmondhatjuk, hogy hálátlanok, ingaatagok, színlelők; a veszélytől visszarettennek, harácsolásra hajlamosak;”²⁸

IV. A szuverenitásról való bölcselet

A szuverenitás, vagyis a főhatalom, önállóság, függetlenség; képesség a hatalom önálló gyakorlására hosszú idők óta központi témaként jelenik meg az államelméleti gondolkodás, a jogfilozófia és a politikai bölcselet terén. A szuverenitásról alkotott jogfilozófia korai képviselői közül kettő kimagaslík. Az előbbivel kezdeném. *Jean Bodin* (1530-1596) francia jogász, közgazdász, politológus történész és filozófus, aki többek között a korabeli párizsi parlamentnek is tagja volt. Az utókor egy igen fennkölt ragadványnévvel ajándékozta meg, melynek valóságalapját következő gondolataim igyekeznek majd szemléltetni. *Jean Bodin* a történelem a *szuverenitás atyjaként* bélyegezte meg jelenős politikafilozófiai és államelméleti tevékenysége miatt. Talán nem is okoz nagy meglepetést, ha eláruljuk, hogy maga a szuverenitás is francia eredetű szó, mely a *souverain* (felség) szóból fakad. *Bodin* gondolati tevékenységét erősen befolyásolta az akkoriban több, mint három évtizedig elhúzódó francia vallásháborúk eseménysorozata, így nem csupán benne, de társadalmi szinten is megnőtt a béke iránti vágy és sóvárgás. Írásaiban a szuverenitás fogalmának megragadása mellett nagy hangsúlyt fektetett a különböző népek szokásaira, hagyományaira, államaik kialakulására és működésére.²⁹ Az 1566-ban megjelent *Methodus ad facilem historiarum cognitionem* (Módszer a történelem megértésének megkönnyítésére) című írása az emberi természetet és magatartást igyekezett feltárni, melyben a történelem szemüvegén keresztül ismétlődéseket és sematikus elemeket vélt felfedezni, melyek okául befolyásoló tényezőket állapított meg. Az államot, annak berendezkedését és jogszabályait is ide sorolta. Úgy vallotta, ha egy uralkodó elég erős hatalommal bír, akkor akár egy válságszerű helyzetet, társadalmi közfelháborodást, vagy kellemetlenül nagyra duzzadt gazdasági vagy politikai elégedetlenséget is képes konszolidálni.

Ezen gondolatában határozott párhuzam vonható közte és *Machiavelli* között, bár *Bodin* jogbölcsületében érint bizonyos témákat, melyre az itáliai reneszánsz gondolkodó nem tért ki, így akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy elvégzi a *Machiavelli* által kihagyott munkát, és államelméleti tevékenységével megalkotja a szuverenitástan ágazatát. „*Mint ahogy azt mondtuk, az állam több családnak és az ő közös ügyeiknek a jogszerű kormányzata szuverén hatalommal, tisztáznunk kell, mit jelent a szuverén hatalom. Azt mondtam, hogy ez a hatalom állandó; mert előfordulhat, hogy valakinek vagy többeknek abszolút hatalmat adnak bizonyos időre, amelynek lejártával ismét egyszerű alattvalók; és amíg hatalmon vannak, nem nevezhetők szuverén uralkodónak, mivel csak letéteményesei és őrzői e hatalomnak, amíg a népnek vagy az uralkodónak, akinek mindig is birtokában maradt, kedve nem támad visszavonni tőlük; mert akárcsak azok, akik másokra bízzák javaik kezelését, javaiknak urai és tulajdonosai maradnak, azok is, akik hatalmat és hatáskört adnak az ítélkezésre vagy parancsolásra, akár bizonyos meghatározott időre, akár tetszésük szerinti időtartamra, birtokában maradnak a hatalomnak és az ítélkezés jogának, melyet mások meghatározott időre vagy visszavonásig gyakorolnak.*”³⁰ *Jean Bodin Az államról* (1576) című írásában (eredeti címen *Les six livres de la republique*, azaz Hat könyv a köztársaságról) már részletesebben értekezik a szuverenitás fogalmáról, mint ahogy azt a *Methodus* soraiban tette. Az állam legkisebb egységeként az antik értelemben vett családot tekinti, mely inkább a *pater familias* agnációját jelenti, mintsem a kizárólagos vérségi köteléket. Így *Bodin* meghatározta, hogy Az állam nem más, mint több családnak és az ő közös ügyeiknek a jogszerű kormányzata szuverén hatalommal. A szuverenitás pedig nem más, mint egy állam állandó és abszolút hatalma, amit semmi sem korlátoz, sem hatalomban, sem időben,

²⁸ MACHIAVELLI, 2022.

²⁹ BOROS, 2016.

³⁰ JEAN BODIN: *Az államról*. Gondolat Kiadó. Budapest, 1987. 74. p.

sem hatáskörben, de a hatalma nem korlátlan, mert az isteni és a természeti törvények korlátozzák és kötik az alattvalókkal kötött megállapodások. „Következésképp leszögezzük, hogy a szuverén uralkodó első ismertetőjegye, hogy törvényt szab mindenkinek általában, és kinek-kinek egyénenként; de ez még nem elég, hozzá kell tennünk: a nálánál nagyobb vagy hozzá hasonló, vagy kisebb hozzájárulása nélkül; [...]”³¹ Így Bodin szerint az uralkodónak minden joga meg volt arra, hogy saját területén, azaz saját országán belül fellebbezhetetlen és kizáró hatalmat gyakoroljon, amíg az a közjóért felel. Akár elődje által hozott törvényeket is semmissé tehetette, és helyettük újakat hozhatott. Az uralkodó elidegeníthetetlen jogaiba tartozott a törvényhozás joga, a háborúindítás, illetve a békekötés joga, a legfőbb hivatalnokok kinevezésének joga, a legfőbb bíraskodás, a kegyelmezés joga, pénzügyi jogosítványok, mint a pénz kibocsátása, és érctartalmának meghatározása. Bodin jelentőségében alapjaiban határozta meg a jogfilozófiát, és hatott a későbbiekben kialakult abszolutista jellegű hatalmak politikai identitására, máig őt tekintjük a szuverenitás elméletét meghatározó gondolatok megalapozójának és *első zászlós emberének*, felismerte, hogy egy fenntartható és életképes állam működéséhez elengedhetetlen az erős, szuverén királyi hatalom és jog a központi hatalomnak arra, hogy törvényeit és jogszabályait maga határozza meg, valamint felismerte a feudális társadalomban a tarthatatlanságot és az akadályt a polgárosodás megvalósulása ellen. Gondolatai máig érvényes tételek és alapfogalmak a modern állam létezésében.

Hugo Grotius, (1583-1645) aki egy burgundiai nemesi család sarjaként kezdte meg földi működését, már egészen más jelzöt kapott a történelem századaitól: *a nemzetközi jog atyja és a modern természetjogi gondolkodás megalkotója*. Édesapja is jogász és polgármester volt, így már egészen hamar megismerkedhetett a korabeli jogász professzió sajátosságaival. Csodagyerekként tartották számon, már tizenegy évesen egyetemre járt Leiden városában, ahol teológiát, filozófiát és jogot tanult. Orleansban szerezte meg doktori fokozatát 1598-ban, és a következő évben már hivatásos ügyvédként működött, mindezt 16 évesen úgy, hogy közben fordított híresebb antik műveket és maga is tragédiákat, költeményeket írt. 1609-ben Hollandia hivatalos történetírójává nevezték ki. Tudományos természetű kommentárokat is publikált az Ó- és Újszövetséghez egyaránt, mellyel a bibliaértelmezés történeti fejlődését nagy mértékben előremozdította.³² 1604-ben írta első jogi írását, melynek csak egy része kerülhetett a publikum elé *Mare liberum* (A szabad tenger) címmel. Pályájának emelkedése váratlan fordulatot vesz, mikor letartóztatják hazaárulásért. Az ítélet életfogytiglani börtönbüntetés volt, melyet le is töltött volna, de *Loevestein* várából váratlanul kiszabadították egy könyvesládában. Ennek következtében Franciaországba menekül, ahol XIII. Lajos udvarában megírja a művet, melyet az újkori természetjogi elméletek alapjának tekintenek, *A háború és béke jogáról* (*De jure belli et pacis*) című munkát. A könyvben a nemzetközi jogról való gondolatok mellett a szuverenitásról alkotott véleményét is kifejti.³³ Művében történészként hivatkozik elődeinek elméleteire a népek közti jogról, filológusként és hermeneutaként gyakran értelmez gondolatainak kifejtését elősegítő antik műveket, eszme-futtatásaiba teológusként a szabad akarat problémakörét is megjeleníti, és rögzíti az Ó- és Újszövetség viszonyát, szerepüket a jog értelmezésében és alkalmazásában. „*Karneadészt választja az általa támadott álláspont szószólójául, amely abban a tézisben foglalható össze, hogy „vagy nincs igazságosság, vagy ha van is, a legnagyobb ostobaság, mert ha valaki mások érdekeire van tekintettel, önmagának árt”* (Grotius 1999: 10). Ezzel szemben Grotius árnyalt álláspontot fejt ki, melynek alapja az az antropológiai tézis, mely szerint az ember fajspecifikus jegye, hogy nemcsak általában másokkal együtt élni törekszik, hanem kifejezetten „nyugodt és értelmének megfelelő módon rendezett együttélésben”.³⁴ Grotius ebből arra következtet, hogy az embert az asszertív

³¹ BODIN 1987, 117. p.

³² BOROS GÁBOR: 2016.

³³ BOROS GÁBOR: 2016.

³⁴ BOROS GÁBOR: 2016.

magatartásra, önnön hasznának keresésére maga a természet ösztönzi, ami nem állja meg a helyét a valóságban. Valójában a közösség érdekének szolgálata és a közjó megvalósítása az, amit a jognak Grotius szerint feladatában áll szolgálni és biztosítani. Ennek alapvető princípiumának teszi meg a magántulajdon tiszteletét, (negatív tartalmú abszolút szerkezet), és embertársaink felé való ígéreteink, morális és társadalmi, kötelességeink megtartását. Ebből eredeztethető Grotius természetjogi felfogása, mely magának az embernek az eszes természetéből vezethető le. A vágyak és a pillanatnyi kívánalmak helyett a józan ész és emberi ítélőképességbe vetett hit kell, hogy bennünket vezéreljen, és az ez által meghatározott életnek kell eleget tenni. Gondolatai már 1626-ban pápai indexre kerültek.³⁵ Azt is egyértelművé teszi művének első oldalain, hogy az emberi szabad természet és az ebből fakadó természetjog az az egyetlen keresztény Isten szabad akaratának letéteményese és függeléke. Úgy gondolta, ezen természetjogból fakad a nemzetközi szerződések betartása és a népek közti viszonyok tiszteletben tartása. Ebből az következik, hogy egy társadalomban való létezés, egy néphez való tartozás és egy nemzettel való azonosulás egyfajta hallgatólagos ígéretnek minősül, melyben kötelességünk betartani az adott állam jogszabályait és törvényeit, valamint az adott ország területén az adott ország határozatait és rendeleteit által meghatározott keretekben jogkövető magatartást tanúsítani. Ebbe a helyzetbe pedig az kényszerít bennünket, hogy a természetünkből fakadó tulajdonságokat egyedül érvényesíteni elégtelennek bizonyulunk, így ezen hajlamoknak a minél nagyobb hatásokban való kiaknázásában és gyakorlatba való emelésében, egyszóval az önműködésben a társadalom közössége segít, viszont ezzel el kell fogadnunk az azt egysége és rendbe foglaló törvényeket is.³⁶ *„Az önfenntartás megköveteli, hogy a legalapvetőbb morális szabályokat betartsa minden ember; hiszen ezek megszegése az egész társadalom haragját váltja ki azáltal, hogy a többi ember önfenntartó ösztönét sérti.”*³⁷ Grotius racionalizmusában a következő képpen definiálja a szuverenitást: *„Azt a hatalmat nevezik legfőbbnek, amelynek cselekedetei nincsenek más jogának úgy alárendelve, hogy más emberi akarat döntése azokat hatálytalaníthassa. amikor a "más" szót használom, ezzel kizárom magát a legfőbb hatalom birtokosát, akinek jogában áll akaratát megváltoztatnia. Ez vonatkozik utódjára is, aki ugyanazt a jogot gyakorolja, és ezért hatalma is azonos, nem pedig másmilyen.”*³⁸ *„Itt először is el kell vetni azoknak a nézetét, akik szerint a legfőbb hatalom mindenütt és kivétel nélkül a népet illeti, tehát ha a királyok rosszul használják hatalmukat, a nép megfékezhetné és megbüntethetné őket. Minden okos ember tudja, hogy ez az álláspont már sok bajt okozott, és ha a lelkekbe behatol, ezután is sok bajnak okozója lehet.”*³⁹ Itt Grotius alapvetően meghatározza azt, hogy a szuverenitást birtokló személy, vagy közösség a legfőbb hatalom birtoklásában és gyakorlásában elidegeníthetetlen, valamint a nép által ezen jogállása meg nem változtatható. Grotius alapvetően nem tagadja meg teljességgel a népfeltség elvét, de kimondja, hogy aki e tannak kizárólagos értelmet tulajdonít, megágyazhat számos társadalmi konfliktusnak, melyek e nézet támogatásának hiányában elkerülhetőek lennének. Összegzésképpen megfogalmazható, hogy, bár Grotius államelméleti tevékenységében kissé visszanyúl a természetjog középkort megelőző értelmezéséhez, alapvetően a természetjog, isteni jog és nemzetközi jog hármását a racionalitás szellemében fogalmazza meg, mely racionális természetű jogfilozófia a későbbiekben számos további államelméleti gondolkodót és politikai bölcselőt elindít munkásságában.

³⁵ BOROS 2016.

³⁶ BOROS 2016.

³⁷ FÉZER 2004, 4.p.

³⁸ HUGO GROTIUS: *A háború és a béke jogáról. I. kötet.* Pallas Stúdió – Attraktor Kft. Budapest, 1999, 94. p.

³⁹ GROTIUS 1999, 95. p.

Záró gondolatok

Személyes sajnálatom vagyok köteles kifejezni azért, hogy jelen tanulmányban nem értekezhettem további neves és kivételes jogfilozófusokról, valamint egyéb paradigmákról, mely a jogfilozófia és államelmélet történeti fejlődéséhez elengedhetetlenül szükségesnek bizonyulna, de egyértelművé kell tegyem azt a tanulmányt olvasó kedves érdeklődők előtt is, hogy e szándéknak a kivitelezésére a dolgozat teljesítésének előírásai sem időt, sem lehetőséget nem biztosítottak. Legnemesebb kívánalmaim szerint írásba foglalnám a jogfilozófia történeti fejlődésének valamennyi álláspontját, és a bennük megkerülhetetlen jelentőséggel bíró bölcselőket, de ennek a lehetőségét a pillanatban rendelkezésemre állt időkeret és egyéb fennálló kötelezettségek ténye egyértelműen kizárta. Ószinte reményem van abban, hogy ennek ellenére a tanulmány hasznos ismeretanyagot lesz képes biztosítani mindazon kivételes tudásszomjjal rendelkező egyéneknek, akik a dolgozat kínálta tudást elsajátítani, vagy felhasználni kívánnak. A tanulmányban foglalt információk összegyűjtését képességeimhez mérten a legnagyobb körültekintéssel igyekeztem végezni, valamint az esetenkénti személyes jellegű analógiákban, melyek egy-egy tényanyagot követnek meg úgy kívántam, hogy jelenlétük érdemben segítse az ismeretek megértését és feldolgozását. Tanulmányom talán életem eddigi legkomolyabb akkumulatív természetű szellemi tevékenysége, melynek utolsó érdemi sorában egy Márai idézetnek adnék helyet: „Egy ember írta, kinek tudása szerény és véges. [...] De emberi feladatnak elég. [...] S aki jobban tudja, mondja jobban.”⁴⁰

---

⁴⁰ MÁRAI SÁNDOR: *Füveskönyv*. Helikon Kiadó. Budapest. 2022. 7-8.p.

Felhasznált irodalom

(dátum nélkül.).

(1999). In S. Miklós (Szerk.), *Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből* (old.: 4). Miskolc: Bíbor Kiadó.

Arisztotelész. (1984). *Politika*. Gondolat Könyvkiadó.

Áron, L., Jócsák, M., Kalmár, Z., & Kerner, A. (2008). *Filozófia középiskolásoknak*. Budapest: Áron Kiadó.

Bodin, J. (1987). *Az államról*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Gábor, B. (2016). *Filozófia*. Akadémia Kiadó.

Grotius, H. (1999). *A háború és a béke jogáról*. Budapest: Pallas Stúdió - Attraktor Kft.

Machiavelli, N. (2022). *A fejedelem*. Trubadúr Könyvek Kiadó Kft.

Melkevik, B., & Paksy, M. (2018. 07 20). *A jog filozófiai elgondolása*. Forrás: Pro Futuro: <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2018/1/4515>

Pongrácz, Pongrácz, A., Szigeti, P., & Takács, P. (2016). *Államelmélet*. Győr: SZE DF ÁJK Jogelméleti tanszék.

Reneszánsz. (2023. 11 11). Forrás: Wikipédia: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Renesz%C3%A1nsz>

S.E., E. P. (1991). jogfilozófia. In *Magyar Katolikus Lexikon* (old.: 37). Szent István Társulat.

Sándor, M. (2022). Arról, mi célja e könyvnek. In M. Sándor, *Füveskönyv* (old.: 7-8). Budapest: Helikon Kiadó.

Tamás, D. F. (dátum nélkül.). A TERMÉSZETJOGI GONDOLKODÁS FEJLŐDÉSE ÉS HATÁSA A SZEMÉLYISÉGI JOGI ELMÉLETEKRE. Forrás: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/9ff11b4b-e1cf-45d7-a744-caec9c960549/content

Whitehead, A. N. (1979). Process and Reality. old.: 39.